

A szövegváltozatok szerepe az általános iskolai verselemzésben

Nem nagyon élnek tankönyveink a versek feldolgozásakor a szövegváltozatok összevetésében rejlő lehetőségekkel, a kritikai kiadások vagy a filológiai szemlélet nyújtotta többlettel. Néhány éve már felhasználtam a Szegény Zsuzsi, a táborozáskor c. Csokonai-vers értelmezésénél az 1791-es első és az 1802-es végső szöveg közötti eltéréseket a költő népies stílusa, de mesterségbeli tudása fejlődésének is illusztrálására. (1) A következőkben egy ilyen „filológiai ihletésű” verselemzési javaslatot adnék közre. A forma nem egy verselemző óra leírása lenne, hanem a tanulóknak szánt feladatlapféle, afféle programozott verselemzés, tudáspróba. Célom, hogy a kérdések alapján a tanuló új nézőpontból, új szempontok figyelembevételével alakítson ki képet az adott költeményről.

Tudnunk kell, hogy egy mű érvényes szövege mindig az, amelyet a költő, író életében utóljára kiadtak. Ezt a szövegváltozatot tarthatjuk a leginkább kimunkáltnak, a mondanivaló legpontosabb, legszebb kifejezésének. Az úgynevezett kritikai kiadások is egy-egy nevesebb író, költő műveinek hiteles, *végső* szövegét közlik. De a jegyzetekben a korábbi szövegvariánsokat is leírják, majd röviden magyarázzák a szöveget, összefoglalják a mű keletkezését, és sokszor az addig arról írt értelmezéseket is. József Attila első kritikai kiadása 1952-ben(!) mégis eltért az egyik legfontosabb szabálytól: több esetben, így pl. a Nyár c. vers esetében is nem az utolsó szövegváltozatot, az 1934-es válogatott verseskötetben, a Medvetáncban megjelent szöveget közölte, hanem az első kötetbeli megjelenését 1931-ből (a kötet címe: Döntsd a tőkét, ne síránkozz). Vajon miért? Íme a két szöveg:

József Attila: Nyár

DT (Döntsd a tőkét ..., 1931)

M (Medvetánc, 1934)

Aranyos lapály, gólyahír,
áramló könnyűségű rét.
Ezüst derűvel ráz a nyír
egy szellőcskét és *ring* az ég.

Aranyos lapály, gólyahír,
áramló könnyűségű rét.
Ezüst derűvel ráz a nyír
egy szellőcskét és *leng* az ég.

Jön a darázs, jön, megszagol,
dörmög s a vadrózsára száll.
A mérges rózsza meghajol —
vörös, de karcsú még a nyár.

Jön a darázs, jön, megszagol,
dörmög s a vadrózsára száll.
A mérges rózsza meghajol —
vörös, de karcsú még a nyár.

Ám egyre több lány buggyanás.
Vérbó eper a homokon.
bóbiskol, zizzen a kalász.
Vihar gubbaszt a lombokon.

Ám egyre több lány buggyanás.
Vérbó eper a homokon,
bóbiskol, zizzen a kalász.
Vihar gubbaszt a lombokon.

Ily gyorsan betelik nyaram!
Ördögsekéren jár a szél —
csattan a menny és megvillan
elvtársaim: a kaszaél.

Ily gyorsan betelik nyaram.
Ördögsekéren *bord* a szél, —
csattan a menny és megvillan
kék, tünde fényel jön a tél. (2)

A Medvetánc javításaiból (teljesen közvetlenül) egyet mégis átvett a kritikai kiadás: az első változat *ring az ég* kifejezése helyett a *leng az ég* szerepel — elismerve a Medvetánc esztétikailag értékesebb megoldását. Mi a véleményed: ez a vers akkor értékesebb, ha ragaszkodunk (a kritikai kiadáshoz hasonlóan) a politikai mondánivalót sugalló záráshoz, vagy az általánosabb gondolatot tükröző zárlat az oda illőbb? (József Attila persze úgy döntött, hogy a Medvetáncban megváltoztatja a vers végét, tehát legalábbis ő leadta a szavazatát.) Fogalmazz meg a vers mondanivalóját az első és a második zárlat alapján!

Még érdekesebb ez a vers, ha legelső folyóiratbeli megjelenésének (Toll, ill. Pásztortűz c. folyóiratok, 1930) verzárását is megnézzük:

*„egy pillanat és odavan
amit egy nemzedék remél.”* (3)

Mit mond ez a befejezés neked?

Kimutathatsz-e valamiféle fejlődést a Nyár c. vers üzenetét tekintve, ha az 1930-as, 1931-es és az 1934-es szövegek zárósorait összeveted? Ha igen, milyen ez a fejlődés? Melyik változat üzenetét hasonlítanád Petőfi: Föltámadott a tenger... c. allegóriájához, melyiket a Szeptember végén első versszaka témájához, jelentéséhez?

A három befejezés fejlődési sorba állítását megkönnyíti, ha végiggondoljuk, hogyan jut el József Attila a 15—16. sor verszárlatához. Mindhárom szövegben (tehát a folyóiratokban megjelent elsőben is) a 14. sorig nagyjából ugyanazt a fokozást figyelhetjük meg. Miben áll ez?

Vizsgáljuk meg a vers színeit, a színekre utaló szavakat! Figyeljük meg a szemléletes képeket, a nyári tájban a tavasztól az őszig (illetve a harmadik változat a tél-ig) ábrázolt, sejtetett változásokat, a „beérés” folyamát! Miért nem állóképek az 1., 2. és a 9., 10. sorok, annak ellenére, hogy névszói stílus jellemző rájuk? Mi a szerepe a versben az igéknek? Mi az az ördögsekér? Valamiféle költői kép, vagy ez is a táj konkrét eleme, mint a lapály, gólyahír, kalász vagy a darázs? Mi a szerepe a versben a megszemélyesítéseknek? Milyen hatást váltanak ki benned az első versszak jelzőátvetései (nem a nyír ezüst, hanem a derű, nem a szellőcske áramló könnyűségű, hanem a rét), valamint az alany és a tárgy, az aktív és a passzív elemek felcserélése (a nyír rázza a szellőcskét, az ég leng-ring, nem a nyír)?

Milyen verselésű a Nyár? (Milyen versrendszer, milyen versláb vagy ütem jellemzi sorait, milyen a rímelhelyezés?) Mi a szerepe a nyár hangutánzó szavainak (dörmög, buggyan, zizzen, csattan) a vers zenei világában?

Befejezésül: Indokold meg, hogy Te melyik verszárlatot választanád, ha el kellene valahol mondanod József Attila Nyár című versét! Miért döntöttél így?

JEGYZETEK

[1] Módszertani Közlemények, 1987/1. sz.

[2] Döntsd a tőkét, ne siránkozz. Versek. Bp. (1931), Juhász Árpád könyvnyomdája, VII. ker., Angol utca 5. 47. l. — Medvetánc (A fedőlapon: Válogatott költemények 1922—1934). Bp., 1934., Révai-kiadás, 108+4. l.

[3] József Attila összes művei. II. Versek 1929—1937. Bp., 1952., Akadémiai Kiadó. — Jegyzetek, 378. l.